

Н. ГРИГОРИЇВ

I

**УКРАЇНСЬКА БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВУ
В РОКАХ 1917–1920**

II

**ЧОМУ УКРАЇНЦІ НЕ ВДЕРЖАЛИ СВОЄЇ
ДЕРЖАВИ**

СКРЕНТОН 1934

Накладом
Українського Робітничого Союзу
в Скрантоні

З Друкарні Народної Волі
524 Olive Street, Scranton, Pa.

УКРАЇНСЬКА БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВУ В РОКАХ 1917–1920

Українство в час війни

Світова війна порвала всі звязки між українцями в Росії й Австро-Угорщині та поставила їх на братовбійчу війну за чужі інтереси по двох різних боках фронту.

Галицькі українці згуртувалися 1914 року в “Головну Українську Раду”, яка стала побік Австро-Угорщини, склала з дозволу австро-угорського уряду добровільні військові відділи “Українських Січових Стрільців” і вислала їх на фронт проти Росії.

Гурток політичних емігрантів з російської України в Австро-Угорщині, який гадав, що “поразка Росії була б запорукою внутрішніх реформ”, бо “в побитій Росії українці швидше прийдуть до національних придбань, ніж в Росії, зміцненій побідою”, склав “Союз Визволення України”, який також підтримував центральні держави проти Росії.

В Росії ж українське життя з перших днів війни загнане було цілком у підпілля: заборонено всі українські часописи, товариства, збори. Залишився тільки один клуб “Родина” в Києві, обернутий у шпиталь для вояків.

Московські війська, захоплюючи Галичину, винищували українські організації, книгарні, бібліотеки, читальні, а тисячі українців висилали в Росію.

Року 1915 представники всіх українських партій Австро-Угорщини та “Союз Визволення України” склали “Загальну Українську Раду”, яка зажадала від австро-угорського уряду: 1) повернення староукраїнського королівства Галицько-Володимирського, як окремого державного організму в загальнодержавному звязку Австро-Угорщини”, та 2) створення з українських земель, які буде відбито від Росії, самостійної української держави.

Австро-угорський уряд, спіраючись на поляків, відкинув ті жадання. “Загальна Українська Рада” склала протест проти розширення польських прав у Галичині й розійшлася. Її місце заступила “Українська Парламентарна Репрезентація” з д-ром Е. Петрушевичем на чолі.

В Росії українство, загнане в підпілля, розбилося на кілька течій. “Товариство Українських Поступовців” (ТУП), яке гуртувало навколо себе найбільше свідомого українства різних політичних напрямків, у відношенню до війни поділилося на три течії: 1) москвофілів (Старицька-Черняхівська, артільний батько М. Левицький), які радили підтримувати Росію, щоб за це видобути в неї деякі полегкості українцям; 2) галичанофільську (подоляки й частина одеситів), які радили звязатися з галицьким українським політичним осередком і провадити самостійну українську політику разом з ним; та 3) нейтралістів (С. Єфремів, Е. Чикаленко), які пропагували невторчання в боротьбу з ніякого боку, а підготовку власних сил до неминучої в Росії революції, яка тільки й може принести українцям якісь вигоди.

Останню позицію обстоювали й соціялісти-революціонери в нелегальній “Боротьбі” та соціал-демократи. Вона й перемогла, особливо після того, як спроба подоляків навязати контакт через фронт з галицькими українцями (Н. Григорійв, П. Відибіда, В. Прокопович) не вдалася.

Революція 1917-го року

Невдачі й тягарі війни викликали в Росії величезне загальне невдоволення, яке 13 березня, або 28 лютого по старому стилю, р. 1917, вибухло революцією, що вмент знесла московське самодержавіє. Розпочали її в Петрограді Волинський та Литовський полки, комплектовані українцями і в значній мірі під проводом українських соціялістів, як Авдієнко й інші. Революція усунула московського царя Миколу II і настановила революційний Тимчасовий Уряд.

Зречення Миколи II від московського престолу звільнило Україну від всякого правного звязку з Московщиною, бо останній згідно з Переяславською угодою р. 1654 основувався тільки на тому, що українська козацька держава стала “під високу руку московського царя”. Не стало царя, не стало й “високої руки” і Україна стала по міжнародному праву вільною й ні від кого незалежною державою.

Одначе здійснення цієї вільности зажадало від українців не лише великої політичної, а й кривавої збройної боротьби з Московщиною, бо московські революційні уряди, як і царський, не хотіли допустити Україну до самостійности.

На перші відомости про революцію в Петрограді 13 березня, або 28 лютого по старому стилю, 1917 року, київське

громадянство всіх національностей під проводом московського складо "Общественный Комитет" із представників різних організацій та "Совіт Робітничих і Салдатських Депутатів." Ці організації й стали в серці України офіційними виразниками волі революційного народу та підпорою нової всеросійської революційної тимчасової влади. Українці, невдоволені тим, що ці організації продовжували стару централістичну московсько-імперіялістичну політику, залишивши серед них тільки своїх представників, згуртувалися сами 16 березня 1917 року в окрему Українську Центральну Раду з професором М. Грушевським на чолі. Центральна Рада видала 22 березня відозву "До українського народу", в якій закликала його до культурної, економічної та політичної самоорганізації, складення національного фонду й обсадження всіх державно-громадських посад на Україні місцевими людьми, щоб підготувати автономію України.

Початки української армії

Того ж 22 березня 1917 в рямцях Центральної Ради складалася "військова рада", а 1 квітня відбулася в Києві маніфестація десятків тисяч українців з плакатами: "Вільна Україна в вільній Росії", "Автономія України", "Хай живе федеративна республіка", "Самостійна Україна з гетьманом на чолі" і т. п.

Московська адміністрація й величезна більшість московського та жидівського громадянства, як буржуазно-ліберального, так і соціалістичного, виступили рішуче проти українських змагань. Українці скликали 6 квітня Національний Конгрес з представників усіх українських організацій України. Національний Конгрес підтвердив і поповнив Центральну Раду, обернув її у всеукраїнський осередок та ствердив змагання до автономії.

28 квітня Українська Центральна Рада затвердила формування першого українського полку ім. Б. Хмельницького, переведену заходами українських організацій. Московська влада й московсько-жидівське громадянство виступили проти того. Не зважаючи на це, український полк сформувався в кількості 3,500 чоловік і 1 травня урядив публичну маніфестацію. Коли переляканий цим командуючий Київською Військовою Округою (губерніями Київською, Волинською, Подільською, Чернігівською та Полтавською, тобто більшістю України), ген. Ходорович, запитав командуючого російським південним фронтом, ген. Брусилова, "що робити?", то дістав відповідь:

“В київській залозі досить військової сили, щоб головний начальник округи привів у порядок безчинства.”

Совіт Салдатських і Робітничих Депутатів Київської Округи, складений у більшості з москалів та жидів, скликав на 3 квітня краєвий зїзд місцевих совітів салдатських, робітничих і селянських депутатів, щоб за його допомогою скасувати Українську Центральну Раду та її вимоги. Голова совіту робітничих депутатів, п. Незлобін, через пресу заявив, що коли Зїзд Совітів стане на бік українців, то влада розжене його багнетами. Одначе не зважаючи на те все, зїзд, складений переважно з українських селян, потвердив вимоги Центральної Ради і всупереч намовам большевиків (Іванов, Затонський, Бош та інші) обмежитися автономією України, зажадав перетворення Росії на окремі сфедеровані держави.

Це примусило московську владу ствердити вже 5 травня 1917 р. існування українського полку ім. Б. Хмельницького. У слід за тим при Українській Центральній Раді склався Український Генеральний Військовий Комітет, переважно з соціялістів, який розпочав організацію української армії на ширших засадах. 18 травня він уже скликав I-ий Всеукраїнський Військовий Зїзд, на який прибуло поверх 1,000 делегатів з ріжних частин фронту й запілля. Цей зїзд ухвалив, що “наша батьківщина Україна, а не Росія”, а тому мусимо мати свою окрему армію, бо хоча “ми не збираємося на Росію, але не допустимо, щоб вона виставила багнети проти нас: маємо вже свої багнети.”

Переговори з Тимчасовим Урядом

Петроградський Совіт Салдатських і Робітничих Депутатів, підтримуючи російську тимчасову владу, зажадав від українців стримати формацію окремої армії. Про те формація продовжувалася “явочним порядком”, і 27 травня з Київа виїхав уже на фронт перший український військовий відділ у кількості 1,198 чоловіка, а Українська Центральна Рада, поповнена представниками селянських і військових зїздів, зажадала здійснення автономії України.

1 червня до Київа прибув уже голова Всеросійського Тимчасового Уряду, О. Керенський, щоб порозумітися з Українською Центральною Радою. В принципі він згодився на автономію України, але жадав відсунення її здійснення та не допускав творення окремої української армії. Переговори скінчилися нічим. Український Генеральний Військовий Комітет

скликав після того 18 червня другий український військовий зїзд. Керенський заборонив його, хоч в той же час дозволив військові зїзди полякам і жидам. Російський Тимчасовий Уряд прислав в той же час виразну відмову на попередню декларацію Української Центральної Ради про заведення автономії.

Центральна Рада відповіла на це резолюцією, запропонованою Українською Партією Соціалістів-Революціонерів, про видання до народу універсалу з закликом здійснювати автономію фактично, бо “тимчасовий уряд іде проти інтересів українського народу й самоозначення народів взагалі.” Московська влада й громадянство всякими способами перешкоджали здійсненню другого українського військового зїзду, бачивши, що на нього опирається будівництво української автономії. Міліція й військо трималися на поготові, щоб розігнати його. Голова Совіту Робітничих Депутатів, Ю. Пятаков, власник цукрових заводів на Україні і большевик, одверто заявив, що “підтримувати українців не треба, бо їх рух руському пролетаріатові не вигідний: Росія без української цукрової промисловости не може існувати, а те саме можна сказати й відносно вугілля (Донбас), хліба (чорноземна смуга) і т. д.” (“1917 год на Киевщине.” Ст. 104.)

Не зважаючи на заборону влади й низку провокацій, другий український військовий зїзд зібрався 18-го червня в кількості поверх 2,000 делегатів, що репрезентували 1,390,000 вояків. В той же час Совіт Салдатських Депутатів Київської Округи, на який спіралася тогочасна московська влада на Україні, розколовся, бо 22 червня голова української його секції, Н. Григорієв, у двогодинній промові виявив недемократичність та імперіялістичність поступовання на Україні московської тимчасової влади й московського громадянства.

Автономія України і склад Центральної Ради

Беручи все це під увагу, Центральна Рада видала 23 червня першого свого універсала до українського народу, в якому заявила: “Од нині сами будемо творити наше життя.” Універсал викликав надзвичайний ентузіазм серед широких українських мас. До Української Центральної Ради та органів московської влади посипалися масові приговори сільських сходів про прилучення їх до жадань У. Ц. Р. (“1917 год на Киевщине”. Ст. 124.) До розпорядження Українського Генерального Військового Комітету стало по залогах України по-

верх 50,000 вояків. (Там само. Ст. 140.) Бачучи те, московська влада й демократія, втративши підпору в Совіті Салдатських Депутатів Київської Округи, який відбивав настрої великої більшости залог України, пішли на уступки: погодилися на автономію України під проводом Української Центральної Ради. Остання створила для того Генеральний Секретаріят, переважно із соціалістів, як “краєву владу України”.

Тимчасовий Уряд прислав до Києва для порозуміння з Центральною Радою міністрів Керенського, Церетеллі, Терещенка й Некрасова, які в умові з Центральною Радою установили обсяг автономії України та способи її здійснення. 16 липня Тимчасовий Уряд телеграфічно підтвердив цю умову, а Центральна Рада видала другого універсала. В склад Центральної Ради та її Генерального Секретаріату після того увійшли представники національних меншостей України, так що Рада складалася з слідуючих представників:

1) від Ради Селянських Депутатів	212
2) від Ради Військових Депутатів	158
3) від Ради Робітничих Депутатів	100
4) від неукраїнських Рад Салдатських і Роб. Депутатів	50
5) від українських соціалістичних партій	20
6) від руских соціалістів і комуністів	40
7) від жидівських соціалістів	15
8) від міських і земських органів самоуправи	84
9) від інших	10
Всіх делегатів	689

Провід вели українські соціалісти-революціонери, українські соціал-демократи та українські соціалісти-федералісти (колишні й пізніші радикальні демократи).

Україна здобула право на автономію, але здійсненню її перешкождали різні московські сили. Ліберально-буржуазні міністри Тимчасового Уряду заявили протест проти автономії України, вийшли через те з Тимчасового Уряду Росії й повели агітацію проти автономії. Тимчасова влада через те не дала нічого представникам Українського Генерального Секретаріату Винниченкові, Рафесові й Барановському, що поїхали до Петрограду за необхідними коштами й конкретними уповноваженнями Тимчасової Влади.

На Україні склалося двоїсте положення: з одного боку, російська центральна верховна влада признала за краєву владу

на Україні Центральну Раду та її Генеральний Секретаріат, а з другого боку — на місцях залишалися всі старі органи влади, з якими Тимчасовий Уряд зносився безпосередньо й висилав їм гроші, не даючи нічого органам української влади. З одного боку російська Тимчасова Влада 31 липня дозволила поширити формування українського війська, а з другого боку 8 серпня урядові військові частини обстріляли український полк ім. Б. Хмельницького підчас його виїзду з Києва на фронт. В той час, як представник Франції генерал Табуї у слід за російською Тимчасовою Владою признав 9 жовтня Генеральний Секретаріат за вищу владу України, прокурор київської судової палати дістав 31 жовтня з Петрограду наказ міністра юстиції розслідувати протидержавну діяльність Центральної Ради та Ген. Секретаріату й віддати їх під суд.

Все це загострювало відносини між українцями й Тимчасовою Владою. Остання не додержувала своїх обіцянок і розпоряджень; українці мусіли здійснювати свою автономію “явочним порядком”.

Большевики й Україна

Большевицький переворот в Петрограді 7 листопада 1917 застав на Україні три цілком ворожих табори: тимчасового уряду, большевицький та український. Коли 11 листопада большевики підняли в Києві повстання проти органів тимчасового уряду, українці виступили самостійно, як проти тимчасового уряду, так і большевиків. Трьохденний трьохкутний бій закінчився тим, що комісар тимчасового уряду на південному фронті, Микола Григоріїв, та представник штабу Київської Військової Округи, ген. Добржанський, іменем тимчасового уряду передали владу голові Салдатських Депутатів Київської Округи, українському соціялістови-революціонерові, Н. Григорієву, а останній негайно передав її Центральній Раді. З цим мусіли погодитися й большевики, про що оповістив їх військово-революційний комітет 14 листопада окремою оповісткою до народу. Верховну владу Центральної Ради на Україні признали 15 листопада й командуючий російським південним фронтом, ген. Володченко, та комісар тимчасового уряду південного фронту, Йорданський.

20 листопада Центральна Рада видала третього універсала, яким оповістила Україну окремою Українською Народньою Республікою у федеративному звязку з Росією, а разом з тим зажадала, щоб на місце московського большевицького

уряду складено було для Росії й України та інших національних республік спільний федеральний уряд.

Большевицький Совіт Народних Комісарів в Петрограді з тим не погодився і розпочав боротьбу з Українською Народною Республікою, бо їм, як свідчить тогочасний командуючий московськими військами, післаними на Україну, Антонов-Авсеєнко, в своїх "Записках" на ст. 21, "треба було забезпечити звязок Петрограду з промисловими й хліборобськими місцевостями", через те, що самостійна Україна "могла цілком одрізати Совітську Росію од Кавказу та бакинської нафти, позбавивши совітський осередок також і вугілля з Донецького басейну, марганцю з Криворіжжа та хліба України" (там само, ст. 23). Большевики рушили на Україну, бо знали, що "Україна може дати Росії хліб, м'ясо, цукор, кондитерські вироби, тютюн та овочі" (А. Свидерський) і ставили собі "негайне завдання вибрати 100 мільйонів пудів хліба", як заявив про це нарком Шліхтер.

Вибори до Всеросійських Установчих Зборів на Україні дали українським соціалістичним партіям поверх 70 відсотків голосів, а большевикам тільки 7-8 відсотків. Тому, як свідчить один з головних московсько-большевицьких організаторів боротьби проти Центральної Ради на Україні, п. А. Іванов (в "Літопису Револуції", 1922 рік, кн. 1, ст. 13), московські комісари "не могли зразу ж перейти в наступ проти Української Центральної Ради", бо "українські військові частини, мовляв, були настроєні націоналістично й підтримували цілком Раду; тому треба було почати їх розкладати." Для того московські комуністи на Україні під проводом Е. Бош, Ю. Пятакова та інших скликали на 17 грудня зїзд Совітів України, щоб він усунув Центральну Раду й сам став на її місце.

Три дні перед зїздом в ніч 13 грудня большевики оповістили повстання проти Центральної Ради. Однак остання вчасно арештувала їх повстанчий комітет з головою Ю. Пятаковим на чолі саме тоді, як він ішов піднімати повстання в Києві, й роззброїла в Києві всі неукраїнські військові частини. Большевикам, як свідчать вони сами, "не пощастило розколоти український національний фронт і російська республіка мусіла помагати воєнною силою, щоб перемінити Україну на совітську." ("Літопис Револуції". 1928, кн. 1. ст. 266.) Для того вже 16 грудня Московський Совнарком вислав соціалістичному урядові Української Центральної Ради ульти-

матума, в якому, заявивши, що “признає Українську Народню Республіку та її право на повне відокремлення від Росії”, “признає без обмеження й безумовно жадання України щодо її прав і незалежності українського народу”, зажадав разом з тим протягом 48 годин зобов’язатись залишити “всякі способи дезорганізації на фронті”, “не перепускати ніякого війська, що йде в бік Дону чи Уралу”, припинити “всякі способи роззброєння війська совітів і червоної гвардії на Україні та негайно повернути відобрану в того війська зброю”, бо в противному випадку уважатиметься, що Центральна Рада єсть “в стані одвертої війни з владою Совітів в Росії й на Україні.”

Перша большевицько-українська війна

Того ж дня московські совітські війська, не чекаючи відповіді Центральної Ради, розпочали наступ на Україну: на Ворожбу, Харків, Суми, Купянськ та інші міста, а 17 грудня московсько-большевицький комісар на південно-руському фронті, п. Ликов, телеграфував уже совітському головнокомандуючому Криленкові: “роззброюю українців, але солдати відмовляються, бо в кожному полку є до 1000 українців. Пробував роззброїти два ешелони Гайдамаків, але не вдалося, з огляду на їх непохитність.”

Соціалістичний Генеральний Секретаріят Центральної Ради одкинув ультиматум московського Совнаркому. Скликаний большевиками Зїзд Совітів України, зібравшись 17 грудня в Києві в силі поверх 2000 делегатів, всупереч їх сподіванням одобрив політику Центральної Ради, визнав її перевибори невчасними, підтвердив її владу на далі й осудив ультиматум московського Совнаркому.

Опинившись в дурній ситуації, большевицькі ініціатори зїзду мусіли покинути скликаний ними зїзд в кількості по большевицькій версії 125 осіб, а по українській — лише 70. Ватажки їх переїхали до Катеринославу, де, як свідчить один з них, а саме В. Затонський, склали з наказу Центрального Комітету Російської Комуністичної Партії новий “уряд України”, який назвали “Народнім Секретаріатом України” (“Літопис Революції”, 1930. Кн. 5, ст. 155). Члени цього “українського” уряду, як свідчить комуніст Лапчинський, “не вміли навіть говорити по українськи, бо були чужинці” (“Літопис Революції”, 1928. Кн. 1, ст. 171). Він “не користувався жадним впливом серед українського суспільства”, бо “воно навіть ні-

коли не чуло раніш імен його членів” (там само). “Селянство”, як свідчить большевицький учасник тогочасної боротьби на Україні, Майоров, “не співчувало большевикам і залишалося пасивним.” (“Літопис Революції”, 1928. Кн. 4, ст. 9.) “Місцеві совіти і пролетаріят не хотіли боронити революції (большевицької) і перешкоджали другим її боронити, чого живий приклад Одеса” (Антонов-Авсеєнко — Записки, 1, ст. 169).

В Полтавському Совіті “салдатська секція та причаливши до неї правим крилом члени совіту (робітничого) винесли резолюцію, якою не признали Харківської ради (комісарів). Совіт забарикадувався, окружив себе артилерією й кулеметами” (там само, ст. 139-140). Навіть Київський Окружний “Совіт Солдатських Депутатів був настроєний проти большевиків і підтримував Українську Центральну Раду” (“Літопис Революції”, 1928. Кн. 1, ст. 257). Призначений Центральним Комісаріатом Російської Компартії і московським совнаркомом військовий Народний Секретар України, В. Шахрай, як свідчить комуніст Лапчинський, казав останньому: “Всі українізовані частини в Харкові доводиться роззброювати, бо вони не хочуть іти за мною на оборону радянської влади” (“Літопис Революції”, 1928. Кн. 1, ст. 172). “За єдину військову підпору для боротьби проти Української Центральної Ради большевицький уряд України мав лише військо, приведене на Україну з Росії Антоновим”, що складалося лише з московських регулярних частин та червоної гвардії (там само), а саме: панцирного потягу, 60-го Сибірського полку, 3 кулеметних команд, двох панцирних машин, другої батареї 132 артилерійського дивізіону, Брянського відділу червоної гвардії, 17 стрілецького полку, 37 запасного полку, 19 полку, двох батарей з 20 гарматами, артилерійських частин, висланих з Орші з 500 гармат, піхоти й кавалерії, висланих з Новгорода в кількості 10,000, піхотної дивізії та дивізії тяжкої й легкої артилерії, висланих з фронту Позерном і т. д. (Антонов-Авсеєнко — Записки).

Соціалістичний Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради прийняв накинута йому московським Совнаркомом війну. Головнокомандуючим усіма українськими військами призначено було полковника Капкана, а начальником його штабу полковника Хилобоченка, що вже р. 1902 в Чугуєвській військовій школі належав до нелегального україн-

ського військового гуртка, складеного там соціалістом-революціонером М. Шаповалом.

Українські військові частини наслідком певної тактики московського Тимчасового Уряду, а потім большевиків були розкидані ще по різних містах, мало підготовлені й розагітовані московськими большевиками. Тому в гарячкових обставинах несподіванки довелося кинути на фронт проти московських большевиків навіть “Студентський Курінь”, що склався з високопатріотичної молоді, переважно соціалістичної, під проводом соціаліста-революціонера О. Поповича, а охорону Києва від внутрішніх повстань московського збільшеного робітництва та московських частин військової залоги доручено було “Робітничому Куріневі” під проводом соціал-демократа Ковенка, та відділови Січових Стрільців, галичан.

“Студентський Курінь”, не зважаючи на свій величезний героїзм, був розбитий переважаючим противником на кордоні України, коло станції Крути, затримавши лише на деякий час московсько-большевицьку навалу.

Командуючий московський відділом Муравйов так телеграфував про це Совнаркому 31 січня 1918: “Після двохденного бою перша революційна армія Єгорова за підтримкою другої армії Берзина розбила коло станції Крути контрреволюційне військо Ради під проводом самого Петлюри. Петроградська червона гвардія, Виборжська та Московська гвардія майже сами витримали весь бій на своїх плечах” (Антонов-Авсеєнко — Записки, ст. 147).

З наведеного ясно, що проти Центральної Ради виступали тільки московські регулярні війська та відділи червоної гвардії, прислані московським Совнаркомом з Московщини.

Переговори і мир в Берестю.

Війна Совітської Московщини з Україною остаточно їх розділила. В наслідок того Центральна Рада вислала 28 грудня самостійну делегацію до Берестя Литовського для заключення миру з центральними державами. Голова російської мирової делегації, Л. Троцький, “в імені уряду Російських Народніх Комісарів”, заявив 10 січня 1918, що “не бачить жадних перешкод до участі української делегації в мирових переговорах, як самостійної делегації, бо такою признає її й російська делегація” в наслідок того, що “процес самоозначення України в її географічних межах і державних формах,

які відповідають волі українського народу, 'проходить' в умовах вільного політичного життя", бо там існують "вільно обрані ради робітничих, військових і селянських депутатів", а "при виборах всіх органів самоуправи додержано засад загального, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним поданням голосів." Справа самоозначення України "не може бути причиною конфлікту між обома братніми республіками."

11 січня 1918 французський уповноважений генерал Табуї повідомив уряд Української Республіки, що "від сьогодні Франція увійшла в офіційні зносини з Україною." Подібну заяву склав і представник Англії п. Баге. Отже: Українська Народня Республіка не лише фактично, а й юридично закінчила реалізацію свого права на самостійність. Стала дійсно незалежною державою, самостійність якої визнали як московські народні комісари, так і Франція, Англія та центральні держави. Тому Центральна Рада ще раз декларувала самостійність Української Республіки 22 січня 1918 четвертим універсалом і підписала 9 лютого в Бересті Литовському мир з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною й Болгарією.

Тимчасом московські совітські війська били вже з гармат на Київ. Командуючий ними Муравйов дав наказ "коли салдати 11 полку будуть боятися йти в наступ, то підогнати їх ззаду шрапнелю" (Антонов-Авсеєнко — Записки, ст. 152).

Центральна Рада мусіла відступити в Житомир. Московська большевицька армія захопила Київ і почала тисячами розстрілювати українців без суду тільки за те, що вони українці. Всякого, в кого находили членську картку будь якого українського товариства або від кого чули українську мову, розстрілювали на місці. Большевик В. Затонський свідчить, що його врятувало від розстрілу на вулиці за українську мову тільки випадкове власноручне письмо Леніна, що було при ньому.

Командуючий московськими військами Муравйов після того заявив у наказі число 14: "Ми несемо совітську владу з далекої півночі на вістрях своїх багнетів; і там, де її встановляємо, всемірно підтримуємо цими багнетами." Ленінові телеграфував: "Всю владу, установлену багнетами, передав Совітам України." (Антонов-Авсеєнко — Записки, ст. 152.)

В той же час, як свідчить большевик Антонов-Авсеєнко, "негайно по установленні совітської влади, на Україну вислано

працівників з Москви й Петрограду для викачування хліба”, які забирали його “по певному плану, опираючись на озброєну силу, спеціально приділену з фронту, з Петербургу й Москви” (Записки, ст. 183-184).

З цього всього ясно, що Центральну Раду валили не українські повстанці й робітники, як то фальшиво намагаються представити московські більшовики, а тільки московська регулярна армія.

Німці, підписавши 3 березня 1918 мир з Світською Московщиною, змусили її зобов'язатися “негайно заключити мир з Українською Народною Республікою й признати мировий договір між цією державою та чотирма союзними державами й очистити українську територію негайно від російської армії та російської червоної гвардії.” Поруч з тим німці випустили на Україну на поміч Центральній Раді сформовані ними раніш в таборах полонених українські військові відділи “Сірожупанників” та “Синьожупанників”, а в слід за ними свої регулярні війська. Українські відділи, опираючись на німецькі резерви, прогнали московську більшовицьку армію з України.

Причини гетьманського перевороту

Використовуючи тяжке становище України, німці почали самочинно вивозити з України хліб та інші скарби. Центральна Рада виступила проти того. Політика Української Центральної Ради, направлена на задоволення інтересів більшості української нації, а саме: безземельного та малоземельного селянства, робітництва й службової інтелігенції, викликала невдоволення серед великих землевласників, промисловців та фінансистів України, переважно москалів, поляків, жидів та німців, які згуртувалися в “Союз земельних власників” та “Промислово-торгово-фінансовий Союз” і звернулися за захистом проти соціальних реформ Центральної Ради до німецької команди окупаційних військ. Ліві ж елементи, українських соціалістів-революціонерів (“боротьбисти”) та соціал-демократів (“незалежники”), бачивши те й не вірючи, щоб Центральна Рада спромоглася власними силами побороти реакцію й вигнати німецьку окупацію, почали порозуміватися з московськими більшовиками про спільну акцію, як проти німецької окупації, так і проти Центральної Ради, щоб завести на Україні совітську владу.

Вибори до Українських Установчих Зборів, давши 80% голосів українській партії соціалістів-революціонерів, що гос-

тро виступала як проти московського большевизму так і німецького свавільства на Україні та власної української реакції, налякали як німецьку команду, так і всі реакційні кола на Україні тим, що не вигідні їм соціальні реформи, особливо земельні, будуть Українськими Установчими Зборами закріплені. Тому німецька команда, порозумівшись з московським “Союзом Земельних Власників” та “Промислово-торговельно-фінансовим Союзом” (“Протофіс”), а також з групою українських землевласників під проводом С. Шемета, збройною силою скинула Центральну Раду 29 квітня на передодні Українських Установчих Зборів, а владу передала в руки генерала П. Скоропадського, який оповістив себе гетьманом України.

Московський Совнарком, що воював раніш з соціалістичною владою Центральної Ради, підписав тепер з реакційною владою генерала Скоропадського мир і признав самостійність української держави.

Гетьманська влада склалася переважно з московських та змосковцених землевласників і капіталістів, які почали нищити українців: заборонили всі політичні, професійні та інші українські організації, масово арештовували й розстрілювали без суду активніших українських діячів, усували українців зі всіх урядів, заміщали їх навмисно виписаними з Московщини реакціонерами, висилали військові карні експедиції на села, били “шомполами” й розстрілювали та вішали без суду українських селян і робітників і т. п. Все українське суспільне життя, окрім кількох реакційно-москвофільсько-гетьманських організацій, мусіло сховатись в підпілля. На селах розпочалися стихійні селянські повстання.

Тоді активніші політичні сили згуртувалися в нелегальний Український Національний Союз, який під проводом українських соціалістів-революціонерів, соціал-демократів та соціалістів-самостійників швидко скупчив навколо себе все українське суспільство. Коли генерал Скоропадський підписав угоду з донським генералом Красновим про відновлення єдиної монархічної Росії на засадах федерації, Національний Союз оповістив 14 листопада проти нього повстання і обрав для проводу ним Директорію в складі В. Винниченка, як представника Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії (У.С.-Д.Р.П.), Ф. Швеця від Селянської Спілки (У.П.С.Р.), П. Андрієвського від Української Партії Соціалістів-Самостійників, А. Макаренка від залізничників та персонально — Симона

Петлюру. Повстання вмить охопило всю Україну. Сотні тисяч люду стало до зброї. Під їх натиском німці мусли тікати, а залишений ними П. Скоропадський 14 грудня того ж року зрікся влади на користь Директорії У. Н. Р. й утік до Німеччини. Директорія відновила Українську Народню Республіку й скликала до Києва установчі збори під назвою Українського Трудового Конгресу.

В цей же час погромлена Австро-Угорщина після маніфесту цісаря Карла від 16 жовтня про перебудову імперії стала розпадатися на окремі держави. Українські послы до Віденського парламенту та Львівського Краєвого Союму разом з представниками партій склали 18 жовтня Українську Національну Раду, яка приступила до творення з Галичини, Буковини й Карпатщини окремої української держави. Поляки заявили у Віденському парламенті, що прилучують Галичину до Польщі. Австро-Угорський намісник у Львові, генерал Гуйн, хотів уже, не питаючи волі українського народу, передати владу полякам, але українські вояки під проводом соціяліста-радикала Д. Вітовського змусили його 1 листопада передати владу Українській Національній Раді, яка 13 листопада видала закон про Західню Українську Народню Республіку, складену з Галичини, Буковини й Карпатщини.

Румуни, користуючись тяжким становищем української влади, захопили 11 листопада Чернівці, а населення Карпатщини поділилося на три течії: Любовенська та Пряшівська “Руска Народня Рада”, Свалявська “Карпаторуська Народня Рада” та Мармарошська “Руська (українська) Народня Рада” висловилися за прилучення Карпатщини до України; Ужгородська “Рада Угро-Руського народу” — за залишення під Мадярщиною, а “Народня Рада Русинів Сполучених Держав Америки” за прилучення до Чехословаччини.

Друга війна України з большевиками

Совітська Московщина, що підписала була мир з реакційною владою генерала Скоропадського, довідавшись про повстання проти нього соціялістичної Директорії, рушила на Україну. “Совнарком та по його вказівках Реввоенсовіт (найвища московська воєнна рада) рішили негайно приступити до активних операцій на Україні.” “17 листопаду оформився совіт українського фронту, який замасковано назвою совіту групи Курського напрямку. Його склад такий: Антонов-Авсеєнко, Сталін, Затонський.” (“Літопис Револуції” 1929. Кн. 4, ст.

188.) В розпорядження цього совіту дано 42 вороніжський робочий полк, Орловську кавалерійську дивізію, продовольчі полки, московську робочу дивізію, відділ Кожевникова зпід Уфи та московсько-робітничі повстанчі відділи на Україні. (Там само.) Всі ці війська послані були на Україну не для підтримки української революції й її соціалістичної влади, а для підпорядкування України Московщині.

З тією ж метою секретар Російської Комуністичної Партії, Сталін, з наказу її Центрального Комітету, склав у Курску “радянський уряд України” з Г. Пятаковим на чолі. В той уряд увійшли Антонов-Авсеєнко, Квірінг, Затонський та навіть Артем, який “доводив, що це справа реакційна утворювати Україну, хоч би й радянську.” Окрім “малороса” Затонського, все то були москалі.

Московський головнокомандуючий Л. Троцький окрім війська вислав на Україну “в третій раз сильні кадри агітаторів”, яким в окремії інструкції між іншим наказував: “не навязувати українському селянству комуни до того часу, поки наша влада не зміцніє”; “запевняти, що в Росії нема комуни”; “говорити, що Росія також визнає самостійність України, але з радянською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам”; “з огляду на необхідність для радянського уряду вивозити хліб з України”; “пам'ятати, що для досягнення мети всі засоби гарні”; “ні на хвилину не забувати, що Україна мусить бути нашою”; “так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії”, бо “без українського вугілля, заліза, руди, хліба, соли, Чорного Моря — Росія існувати не може.” (Інструкція Л. Троцького агітаторам-комуністам на Україні.) Лише протягом одного місяця “біля 2,700 людей були спеціально командовані з Москви на Україну до розпорядимости Наркомпрода (комісаріату харчування)” для вивозу хліба. (“Літопис Революції”, 1928. Кн. 2, ст. 120.)

В той час, як Директорія вела збройну боротьбу з німецькими та московсько-добровольчими військами, що захищали Скоропадського, московські совітські війська били її в потилицю й захоплювали українські міста на Лівобережжі та вивозили хліб, а поляки громили Галичину.

Першого грудня 1918 Директорія підписала угоду в Фастові з представниками Української Національної Ради в Галичині про злуку обох українських республік в одну, а в слід за тим вислала частину своїх військ на допомогу галицьким

українцям під Львів. В той час московський Совнарком уже 3 грудня оповістив офіційний похід на Україну.

Директорія, маючи підтримку українського народу, розгромила німців і Скоропадського, оповістила відновлення Української Народньої Республіки й скликала до Києва установчі збори під іменем Українського Трудового Конгресу, на якому величезну більшість склали українські соціалісти-революціонери. На Трудовий Конгрес прибуло й 65 делегатів Української Національної Ради з Галичини. Спільно з делегатами Дніпрянщини вони ухвалили 22 січня 1919 р. злучити обидві українські республіки в єдину Українську Народню Республіку. Той же Трудовий Конгрес ухвалив конституцію Української Народньої Республіки та її тимчасову владу в формі Директорії, долучивши до останньої представника Галичини. Тимчасом мадяри прилучили до себе Карпатщину й видали 21 грудня закон про “Автономну Руську Країну”. “Карпаторусський Народний Союз” у Пряшеві ухвалив 7 січня 1919 року прилучитися до Чехословаччини, а “Руська (українська) Народня Рада” в Хусті ухвалила 21 січня прилучитись до України.

Одначе навала совітської Московщини, Польщі, Румунії й Мадярщини на українські землі змусила Директорію Української Народньої Республіки відступити з Києва до Винниці, а галицький уряд зі Львова до Станиславова. Розпочалася уперта, тяжка, кривава боротьба українського народу на кілька фронтів. Московський Совнарком організував 10 березня 1919 року на захоплених землях України під охороною свого війська владу Народніх Комісарів України, яка декларувала Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Народ український не пішов за нею, а разом з Директорією Української Народньої Республіки боровся проти неї.

Тим часом большевицький переворот у Мадярщині викликав окупацію Карпатщини чехословацькими військами, після чого Народне Зібрання Чехословацької Республіки 27 березня 1919 року ухвалило прилучити Карпатщину до Чехословаччини, як автономну країну. З цим погодився й зїзд усіх трьох “руських рад” Карпатщини, що відбувся 8 травня 1919 в Ужгороді.

Селянські повстання

Український народ Дніпрянщини під проводом Директорії Української Народньої Республіки далі боровся проти мос-

ковської навали. Самі московсько-большевицькі діячі свідчать про це так: “Більша частина Правобережної України і деякі райони лівобережної, настрашені стяганням харчів і ‘комунією’, були настроені різко проти совітів. Наслідком того вибухали місцеві селянські повстання, що відразу захоплювали територію кількох повітів” (“Червоное козачество”, ст. 229). “Антирадянський настрій більшості селянства підняв селянство в р. 1919 проти радянської влади.” В одній селянській відозві про це пишеться так: “Селяни Никополя, Лапинки, Довгалівки і Новомиколаєвки, натерпівшись під гнітом комунізму, повстали проти насильників комуністів і скинули їх владу, а замість неї настановили свою селянсько-робітничу. Ми, мовляв, не хочемо комуни, а своєї виборної влади і мирного та спокійного життя.” (Коган С. і Межберг: Другий період радвлади на Одещині.)

Совітська влада не змога охопити своїм впливом не тільки заможну, але й біднішу частину селянства. Про це говорять такі факти, як виступи біднішого селянства проти Совітів.” (А. Анішев: Очерки истории гражданской войны 1917-1920. Ленінград, 1925.) Агітатор Юзов свідчить: “Селяни заявляють, що ніяких большевиків-комуністів вони не визнають і нічим їм не допоможуть: ні людьми, ні хлібом, одним словом — нічим.” Большевицький письменник Є. Бражньов свідчить, що Переяслав, Канів, Тараща, Золотоноша обернулися під проводом отамана Зеленого в “розбійничу кузню”, яка селянськими силами не допускала московських большевиків до влади. “Обріз і ручну бомбу ховали під спідницю українських красунь.” Селяни “громили чека по містах України (Київ, Полтава) і улаштовували повстання з вибиванням комуністів.” (“Червоное козачество”. Ст. 229.)

Тодішній голова совітського уряду на Україні, Х. Раковський, свідчить, що тільки з 1 квітня по 20 червня 1919 року на захоплених московською совітською армією українських землях відбулося проти московсько-совітської навали поверх 300 повстань самого українського селянства; з 1 квітня по 19 червня відбулося їх: на Полтавщині 54, Київщині 41, Чернігівщині 31, Херсонщині 22, Волині 20, Поділлі 16, Харківщині 8 і т. п. (Х. Раковский: Борьба за освобождение деревни.)

Одначе брак зброї, особливо набоїв, змушував українську армію відступати й переходити з місця на місце. До того ж і внутрішні відносини тяжчали. Скріплена большевицькими

насильствами реакція, згуртувавшись в запллі навколо прихильників усунутого Скоропадського та інших землевласницьких і капіталістичних елементів, два рази зірвала успішний наступ армії Української Народної Республіки під проводом соціалістичного уряду Директорії проти московських більшовиків. Саме в добу найтяжчих боїв на фронті вчинила повстання отаманів Оскілка, а потім Болбочана проти соціалістичного уряду. Хоча реакційні повстання й були ліквідовані, але відтягли сили з протибільшовицького фронту, що дало змогу московським більшовикам оправитися, підтягнути сили й закріпитися.

В той час Найвища Рада Мірової Конференції особливою телеграмою за підписом Вилсона, Ллойд Джорджа, Клемансо й Орландо, на імя командуючого українською армією в Галичині генерала М. Омеляновича-Павленка, запропонувала урядові Української Народної Республіки посередництво для заключення миру з поляками. Українці посередництво прийняли, але поляки використали перемир'я тільки для підтягнення резервів та підвозу з Франції польських легіонів ген. Галлера, сформованих там в час по світовій війні. В супереч підписаного зобов'язання польська влада кинула їх на українців. Українська галицька армія мусіла відступити за Збруч (16-19 липня 1919). В тих обставинах не залишалось урядові Української Народної Республіки нічого іншого, як підписати перемир'я з Польщею й кинути всі сили проти совітської Московщини. Так і було зроблено.

Успішний наступ об'єднаних українських армій швидко відкинув московсько-більшовицьку армію за Дніпро, але в цей час несподівано вдарила на українців збоку московська білогвардійська армія генерала Денікіна. Боротьба проти більшовиків і денікінців, брак зброї, набоїв, одержі, харчів та величезна епідемія тифу змусили команду галицької армії погодитися з московською добровольчою армією генерала Денікіна і перейти на його бік, а голова Директорії Української Народної Республіки, С. Петлюра, зробив державний переворот (усунув Директорію, народне представництво, соціалістичний уряд, скасував основні закони конституції Української Народної Республіки) і 22 квітня р. 1920 в супереч волі народу підписав угоду з Польщею. Проти того найрішучіше виступила Українська Партія Соціалістів-Револуціонерів, тобто партія українського селянства.

Перемога ворогів

Спільний польсько-український похід р. 1920 проти совітської Московщини обірвався проривом польського фронту на Білій Русі та в Польщі. Залишене на власні сили українське військо без набоїв, зброї й амуніції мусіло відступати перед значно переважаючим противником.

На захоплених московськими військами українських землях з наказу Москви організовано було Українську Совітську Соціалістичну Республіку, яка 28 грудня 1920 року вступила в союз з Російською Соціалістичною Совітською Республікою.

Польща підписала з совітською Московщиною перемир'я. Армія Української Народної Республіки після піврічних самостійних боїв з московським військом, опинившись цілком без зброї, амуніції, ліків і одяжі, змушена була відступити в Галичину та на Карпатщину, де була інтернована поляками та чехословаками.

На тім скінчилася в кінці 1920 року трьохлітня майже непереривна, систематична, збройна боротьба українського народу за свою державу, але несистематична, партизанська продовжувалася далі. Селянські повстання не вщухали, доходячи до величезних розмірів.

Тимчасом мирова конференція, що вже 10 вересня 1919 року в Сен Жермен признала Карпатщину Чехословаччині, як автономну країну, в Севрі 10 серпня 1920 року закріпила Буковину й Бесарабію за Румунією, а Ризький мир 18 березня 1921 року між Польщею з одного боку, та Московською й Українською Соціалістичними Совітськими Республіками з другого, поділив решту земель між Польщею й Совітським Союзом: першій припала Галичина, Холмщина, Підляша, Полісся й частина Волині, а другим — решта українських земель по Дніпру.

Рада амбасадорів Англії, Франції, Італії та Японії 14 березня 1923 року признала Польщі захоплені нею українські землі на засадах автономії.

Український народ хоча й не досягнув своєї остаточної державної мети — повної самостійности Української Народної Республіки, — проте в боротьбі за цей ідеал надзвичайно поглибив, поширив і скріпив свою національну свідомість та остаточно сформувався як самостійна українська нація.

ЧОМУ УКРАЇНЦІ НЕ ВДЕРЖАЛИ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ

Пояснення баби Палажки

Пятнацять літ минає з часу розгрому українських державницьких змагань, а до цієї пори не появилось жадної об'єктивно-наукової праці над виясненням причин української поразки. Лише поверховне демагогічне скидання вини одною політичною групою на другу. Поскілки в часи революції й державного будівництва на Наддніпрянщині провід вели соціалістичні партії, а Галичина без Наддніпрянщини самостійної ролі відограти не могла, то вся вина за поразку складається найчастіше на соціалістів, “невишколеність придніпрянських братів”, відсутність по той бік Збруча “зєдинення одною провідною думкою політичною”, “предовгі наради про політичну державну платформу”, “діаметральну розбіжність поглядів і змагань в питанні державного устрою Великої України” і т. п.

Сиві “вишколені політики”, по пятнацяти роках вільного часу для роздумування, досліду, критичного вивчення минулого нашого руху не соромляться йти стежкою примітивних дикунів, які опльовують і бичують своїх богів, коли ті не дадуть їм перемоги. Відновляють традицію тієї селянської темноти, що видавала на поталу польській шляхті своїх провідників повстання, коли те повстання було розгромлене значно більшою силою панського війська; традицію зради провідникам, традицію безсоромної видачі ворогові тих, що душу свою за народ покладали, найбільше для нього працювали; видачі Трясил, Наливайків; під звіринне гулюкання міщанської юрби, яка хоче їх священними жертвами відкупитись від переможця за свою нещасливу боротьбу з ним.

Горе переможеним!

Але чесні борці за народню свободу мовчки витерплюють тягарі поразки, чесно шукають її причин, направляють їх, готуються до нової боротьби. Тільки спекулянти, близоруки, крутії розпласталися на пузі перед переможцем і щоб відвернути увагу знівченого, скривдженого, вимученого розгромом народу від своєї подлости припасування до обставин, всіма силами намагаються оплювати минулу боротьбу, скласти

вину за її невдачу на кілька осіб, на якусь групу, щоб цим принизити і всю справу боротьби (то, мовляв, особи все робили, а не народ) і приховати дійсні причини поразки, щоб виявлення їх не дратувало переможця. “Трясило нас підвів!” “Наливайко запаморочив нездійсними обіцянками!” “На шибеницю їх!”

Коли народ наш гинув від свавільства й визиску московського та австро-угорського монархізму, що спірався на панство, поміщицтво та буржуазію, наші “вишколені політики” покійно терлися коло обох тронів, щоб не роздратувати “найясніших панів”. Коли ж пани схопилися між собою за наші землі і кинули наш народ на братовбійчу війну за їх інтереси, “вишколені” виявили свою мудрість тим, що одні помагали одному бандитові, а другі — другому, а народ закликали до того, щоб “голови свої віддав за найяснішого пана”.

Тільки соціалісти та “невишколені придніпрянські брати” і до війни і в час війни шельмували всіх панів-гнобителів українського народу й підготовляли обдурений поневолений нарід до самостійної боротьби за власну волю з усіма панами, царями й цісарями способом революції.

Коли ж підготовлена “фантастами”-соціалістами революція вибухла, коли народ під проводом соціалістів здобув собі волю й почав будувати власне життя своїми власними силами, то “вишколені політики”, щоб не втратити своїх “становищ”, враз пошилися в соціалісти, особливо на Наддніпрянщині. Всі навперейми доводили, що вони соціалістами родилися. Коли ж розпочаті й ведені на Наддніпрянщині соціалістами державно-визвольні змагання було розгромлено дужчою силою противників, тоді всі “вишколені політики” враз відскочили від соціалістів і почали відмежовуватися та відпльовуватися від них, як “руїнників” і “демагогів”.

Навіть такі “голови”, як кількалітній голова Українського Парламентарного Клубу в Відні, автор праці про український політичний рух в Галичині, конкурент диктатора Е. Петрушевича на провідне “становище”, др. Кость Левицький, після п'ятнадцяти-літнього оглядання на минуле не міг найти іншої причини нашого розгрому, як тільки ту, яку давно вже вказала всезнаюча баба Палажка: “невишколеність придніпрянських братів”, “предовгі наради”, “розбіжність поглядів і змагань в питанні державного устрою Великої України”, “замилування соціалізмом по московських взірцях” і т. п. А най-

більше всезнаючі й найменш помилвні націсти додають до того ще й “замилування до московської федерації”, “небажання самостійности” (і на таке в сміливих людей язик повертається), “злочинну нездатність та неухажність до творення української армії”, “руйнацію соціялістами, як української армії, так і держави взагалі” і т. п.

Ми не маємо на думці дати тут вичерпуючий матеріал для виявлення всієї неправдивости, безсоромности, злістности, подлости, вузькості й національної шкідливости таких тверджень. Але хочемо звернути увагу українських чесних громадян (нечесних ніякі аргументи не переконають), що в дійсности справа боротьби за українську державність і її неупіху стояла не так, як її намагаються представити близорукі, злісні, дрібненькі душі.

Викрути і перебріхування

Коли припустити, що поразку українських державно-визвольних змагань завинили “невишколеність придніпрянських братів”, “предовгі наради”, соціялісти і різноманітність політичних поглядів, то чим же, “брате мій, товаришу мій”, пояснити поразку Німеччини? У неї ж і Збруча не було, і довгих нарад; все на короткий і ясний приказ добре виконувалося; жадних протилежних поглядів не терпілося; велика вишколеність не лише політиків, а й генералів, старшин та війська, чим ми похвалитися, на жаль, не можемо; не тільки войовничість цісаря, а й багато війська та зброї, чого ми не мали; і жадного соціяліста не то що в уряді, а хоч би десь поблизу! Та й держава не лише творилася, як у нас, а твердо й переможно стояла та розвивалася протягом десятків літ на певних вікових традиціях!

І от же розбита! Та ще й ким?

Тією самою Францією, що й цісаря не має, і військо не войовниче, а політики мають завше міліон протилежних поглядів, засідають у парламенті цілими ночами, бо дня не вистачає, і соціялісти мали вплив у державному житті значно більший, ніж в Німеччині!

Окрім того, коли “невишколену, довгоязику”, різнодумну Наддніпрянщину розбила так само невишколена, ще більш довгоязика і ще більш різнодумна Московщина, то чому вишколена, маломовна і однодумна Галичина без соціялістів не встояла проти Польщі? Гей, гей! — з такою мудрістю!

Чому не-“придніпрянські брати” гуртували УСС під гас-

лами не самостійної України, а охорони австро-угорської монархії, в якій може би виклянчилося “якусь автономію”? Це однодумність? Яку “одну провідну політичну думку” мали “фахові політики”, коли найдовше вистоювали у престолу “найяснішого пана”; потім солідаризувалися з Українською Центральною Радою; далі вихвалювали Скоропадського з московським “Протофісом”; потім підписували договір з Директорією, що повалила Скоропадського; далі перейшли на бік московського генерала Денікіна, а від нього на бік московських большевиків; шукали порозуміння з антантою й успокоїлися на шпальтах “Нових Шляхів”, “Рад”, “Критик” і інших большевикуючих видань?

“Політика загумінку” та “австро-угорського сервілізму” не вигадка, а факт, створений “вишколеними” політиками.

Коли до цього додати, що й до цієї пори у Львові поруч з соціалістично-радикальним “Громадським Голосом” та демократичним “Ділом” і УНДО-м існують не лише гетьманські “Хліборобські Шляхи”, католицькі “Нові Зорі”, націонал-фашистівські “Нові Часи”, а й “обильство любячі” “Ради”, “Критики” та інші представники орієнтації на “братню кишеню” коштом поневолення власного народу; коли пригадати, що й до цієї пори чимало не-“придніпрянських братів”, “вишколених у всіх галузях громадського життя”, виконують сумнівну службову роль при московських совітських урядах на Україні, — то цілком ясным стане, що жадної “одности головної політичної думки” у не-“придніпрянських братів” не було й немає.

“Діаметральна розбіжність поглядів і змагань” є не лише сучком в оці брата.

“Вишколені політики”, що з граціозною легкістю метеликів перескакували й перескакують від одного пана до другого, від орієнтації до орієнтації, від принципа до принципа, мусіли би звернути увагу, що український Львів і до цієї пори говорить найрізномроднішими “Голосами”, має найрізномродніші “Мети”, простує найпротилежнішими “Шляхами”, подає найсуперечніші “Ради” й робить найнедоречніші “Діла”.

В час найбільших страждань українського народу, коли потрібна найбільша консолідація українських живих сил на всіх просторах українського розселення, паламарі місцевих дзвіниць не хотять прикусити язика й поглянути на свої “колоди”.

Легенди, викрути, перебріхування, спихання вини на брата — от і всі засоби національної “консолідації”. Наївне уважання всіх дурнішими за себе. Немов би не видко, хто яка “цяця”!

Хоча Наддніпрянщина, беручи масово, до р. 1917 дійсно була менше підготовлена до національно-політичного життя, ніж Галичина, але... наддніпрянська інтелігенція мала й має ширше та глибше промишлену політичну ідеологію, була самостійнішою, рішучішою, послідовнішою й далекозірнішою, ніж деякі “фахові політики” по інший бік Збруча.

Факт, що на Наддніпрянщині не було такого рабства серед української свідомої інтелігенції, як серед “вишколеної” підпори австрійського трону. Більше було принципіальности, яскравости, далекосяглости й сталости політичної лінії.

Не варто конкурувати з гоголівськими героями на тему, хто перший сказав “е-е”, але факт, що ідея самостійної української держави вперше появилася на Наддніпрянщині серед масонів і “Декабристів”, які прищипили її навіть таким москалям, як Рилеев, автор поеми “Войнаровський”. Факт, що найвиразніше її сформулували та розпропагували вперше “закордонць” Т. Шевченко та Р. У. П. Факт, що придніпрянські “неуки”, не зважаючи на всі утиски московського царського режиму, брали найактивнішу участь у громадському житті і то не лише культурному, а й господарському та політичному і на досить фахових та провідних місцях. Факт, що “закордонна Зулусія” була вкрита сіткою нелегальних українських політичних гуртків і організацій, які посилали до Російської Державної Думи по кілька десятків делегатів, що гуртувалися там в “Українську Громаду”. Факт, що з усіх українських організацій найбільше підготовлені були до перевороту й творення нового державного ладу соціалістичні партії, які вирости в нелегальних умовах. Про це настирливо свідчить вся тогочасна політична література, преса і навіть красне письменство.

Отже: і придніпрянські брати не “ликом шиті”. Коли ж їх Московщина розбила, то, очевидно, причина не в тому, на що тикає премудра баба Палажка.

“Руїнники соціалісти”

Серед деяких кол українського громадянства стало модною ознакою політичної мудрости лаяти за зруйнування української держави соціалістів. Ну, а хто ж ту державу створив?

Факти ж такі: коли вибухла світова війна, “самостійники” типу Міхновського метушилися з думкою утворити українську панську монархічну партію і обдурити царя: вірно стати коло трону і за те дістати якусь автономію для України (дивись: Спогади Е. Чикаленка). Частина радикальних демократів мріяла про здобуття царської ласки допомогою “руському оружю” та “руським воїнам” в лазаретах; а частина вибрала “золоту середину” — “ні в що не ангажуватися й чекати розвитку подій”. “Сидім тихо — буде лихо!” Тільки соціалістичні організації з самого початку війни виразно виступили з рішучим закликом до революції, розвалу “тюрми народів”, скинення царя й утворення нового суспільного ладу, за якого би український народ мав усі права й можливості державної самоуправи (соціал-революційна “Боротьба”). В той час, як нелегальне “Товариство Українських Поступовців”, що складалося з різних політичних течій, переважане правими поміркованими елементами, ледви насмілювалося ставити гасло автономії України, українські соціалісти-революціонери виразно домагалися федерації, що на той час здавалася найкрайнішим масовим гаслом.

Тепер чимало людей докоряє Українській Центральній Раді, що вона не рішуче змагалася за самостійність України. Це неправда!

З перших же днів свого існування Українська Центральна Рада всім своїм еством працювала для того, щоби зробити український народ державно самостійним. Вона ж і створила самостійну Українську Народню Республіку. Але не від неї залежало зробити це як найшвидше. Залежало це від самого народу та обставин, в яких боротьба відбувалася; від національно-державної свідомости українських народніх мас та від великої кількості чужої збройної сили, що в той час стояла на Україні й готова була кожної хвили знищити всі спроби невідготовленої реалізації самостійности.

Українська Центральна Рада, оточена морем чужої зброї, мусіла підготовляти самостійність поступово, приховано, не розкриваючи своїх планів перед противником, який лише чигав на всяку притоку, щоб вхопитися за неї й знищити всі українські сили. Українська Центральна Рада мусіла всякий акт у напрямку до самостійности наперед добре підперти організацією широких народніх мас та створенням власної збройної сили. Це вона й робила систематично від самого

свого початку. І найдалше в цьому напрямку йшли якраз соціялісти.

Соціялісти вели перед в революції не лише соціяльній, а й державно-національній. Факт, що за кілька день перед революцією, на Шевченковому святі в Києві в клубі “Родина” всі несоціялістичні промовці жували благодійну жуйку “терпіння”, самообдурювання, зацитькування й лояльного скавуління. Тільки одна промова соціяліста-революціонера “зіпсувала настрої” рішучим заклик до боротьби, до революції за українську національну свободу. Факт, що “Товариство Українських Поступовців”, яке гуртувало більшість несоціялістичних сил, виявилось нездібним до проводу революцією, і соціялістична молодь мусіла самочинно згуртуватися в революційну Українську Центральну Раду.

Факт, що члени Української Центральної Ради з перших же днів заговорили на різних українських зїздах про самостійність. (Промова Васильчука на кооперативному зїзді 27 березня 1917 року.)

Розходження більшости Української Центральної Ради з так званою “самостійницькою групою” п. Міхновського, Ол. Степаненка, Луценка і т. п., було в поглядах не на потребу самостійности, а на способи її здійснення, а також в поглядах на соціяльно-економічний зміст революції.

В той час, як незвязана з народніми масами згадана група романтиків вимагала негайної декларації самостійности, без огляду на обставини, не рахуючися з тим, чи є підготовлені сили для її здійснення й захисту від збройної російської експедиції, яка в той час мала до розпорядимости на Україні безліч своїх сил, — соціялісти, що працювали перед тим серед народніх мас і знали їх малу національну свідомість, бачили, що не існує ще жадної збройної сили, яка би організовано могла стати на оборону самостійної української держави, і тому пропагували здійснення самостійности фактично способом організації власних сил та захоплення в українські руки всіх позицій на Україні: знизу до гори.

Котрий з поглядів оправдався, показав досвід. Якби самостійність України була оповіщена в перших днях революції, то на збройний захист її не стало би навіть стільки сил, як стало згодом. Не маючи жадної організованої збройної сили, український рух був би зразу розгромлений, не лишаючи по собі сліду трьохлітньої боротьби. Тільки повільний розклад

московської сили на Україні та згуртування власних збройних сил, хоч і не цілком певних, дало змогу Українській Центральній Раді оповіщати крок за кроком реалізацію самостійности української держави та утримувати її протягом трьох літ. Коли б же самостійність була оповіщена раніш, ніж створена українська армія, — її б знищили негайно. Держави будуються не гаслами й криком, але також і збройною силою. Доки її не було, безглуздо було розкривати противникові свої плани.

Правда, поміж деякими не лише “придніпрянськими”, а й “придністрянськими” політиками, і то не лише соціялістами, а й противниками соціялістів, існувала віра в можливість і доцільність федерації з Росією. Однак ця віра швидко розвіялась так само, як і віра в “ласку найяснішого пана”; розвиткові самостійницьких змагань вона не перешкодила.

Власне Українська Центральна Рада, переповнена соціялістами, переважно соціялістами-революціонерами, підготувала, створила й оповістила самостійну Українську Народню Республіку. Саме вона прийняла, розпочала й організувала збройну боротьбу за державну суверенність українського народу з совітською Московщиною. Цього ніяк не можна викреслити з історії українського визвольного руху.

Українська Центральна Рада й організація війська

Дехто немудро натякає, буцім то Українська Центральна Рада не звертала уваги на організацію українського війська. А хто ж його створив? І як?

Не встигла Українська Центральна Рада сама зорганізуватися, як вже взялася за організацію українського війська. Центральна Рада почала формуватися 17 березня 1917 року; остаточно сформувалася на Національному Конгресі 19-21 квітня, а вже 22 березня відбулися з її ініціативи збори українців-офіцерів, 29 березня збори українців військових службовців, а 10 квітня збори українців простих вояків і офіцерів, що ухвалили необхідність організації української національної армії. В той же час паралельно з цими зборами склалося “Українське Військове Товариство ім. гетьмана П. Полуботка”, серед основоположників якого, поруч з Міхновським, бачимо соціялістів-революціонерів Березняка, Григорієва та інших.

Розпочате в такий спосіб з відома Української Центральної Ради і при участі її членів формування української армії Центральна Рада ствердила офіційно на своєму засіданні

28 квітня. Отже: через тиждень після власного свого сформування. При тім виразно заявила про “необхідність дальшого формування із запасових частин нових українських відділів” та “виділення всіх українців в українські військові частини”.

Зробила це всупереч заборони російського уряду, а не “з ласки цісаря”, і всупереч надзвичайного галасу всього московського революційного громадянства та військового генералітету. Вже 1 травня в Києві на Сирці всупереч волі влади відбувалося українське військове свято, в якому головну участь брав новосформований український полк ім. Б. Хмельницького. Наляканий тим начальник Київської Військової Округи, генерал Ходорович, запитавши командуючого російською армією на Україні, генерала Брусилова, що робити з самочинством Центральної Ради, дістав на те 3 травня красномовну відповідь: “В Київській залозі досить військової сили, щоб головний начальник округи міг привести безчинства до порядку.”

Не зважаючи на приказ Брусилова, 5-го травня генерал Ходорович повідомив Центральну Раду, що затверджує український полк ім. Б. Хмельницького. Чому? Бо, з одного боку, полк ім. Б. Хмельницького мав уже зброю, а з другого — Київ кишив уже делегатами “Селянської Спілки”, викликаними на краєвий зїзд раз українською партією соціялістів-революціонерів, щоб відбити наступ московських революційних сил, скликаних до Києва російськими партіями. Створена соціялістами-революціонерами “Селянська Спілка” через своїх делегатів змусила московського голову Ради Військових Депутатів, Незлобина, що на передодні зїзду грозив “розігнати зїзд багнетами, коли виявить сепаратистичні тенденції”, щоб він разом з генералом Ходоровичем ствердив існування полку ім. Б. Хмельницького. В слід за тим Український Генеральний Військовий Комітет, складений Центральною Радою, подав уже 9 травня вимогу російському військовому міністрові, щоб він оповістив по всій російській армії наказа про створення Українського Генерального Військового Комітету й наказав усім військовим частинам вислати тому Комітетови списки генералів, офіцерів і вояків українців, а окрім того, скомплектувати на Україні українську дивізію різного роду зброї та формувати надалі різні українські частини і т. п.

Не маємо завдання викладати тут історію формування

українського війська. Згадуємо лише ці факти, щоб показати, як далеке від дійсності злісно-неправдиве твердження, буцім то Українська Центральна Рада не цікавилася організацією українського війська.

Навпаки: найбільше уваги присвячувала вона якраз цій справі, бо тільки разом зі зростом війська росла і її власна сила. Етапи розвитку Центральної Ради тісно зв'язані з розвитком українського війська.

Оформлення Центральної Ради 19-21 квітня; полк ім. Хмельницького 28 квітня; перший військовий зїзд 18 травня; другий військовий зїзд 18 червня; перший універсал 23 червня; третій військовий зїзд 2-7 листопада; збройне українське повстання проти Російського Тимчасового Уряду 8 листопада.

Українська Центральна Рада й українська армія формувалися й діяли паралельно, допомагаючи одна другій здобувати державну самостійність українського народу.

Злісно-нечесним перекручуванням є нарікання на Українську Центральну Раду за те, що вона “розпускала” й “розганяла” українські війська. Дійсно Українська Центральна Рада розпускала й розганяла війська, що називалися українськими, а були настільки здеморалізовані, що не виконували жадних наказів і переховувалися тільки під українськими прапорами, аби не йти на жадний фронт і доводити на зборах, що воювати з московськими большевиками не можна, бо то “брати”, з якими вони “з одного казанка їли”; розпускала також і ті, які присилалися большевиками з Петрограду й Москви з метою зірвати Українську Центральну Раду з середини. Авторів цих рядків довелось, як голові Ради Військових Депутатів Київської Округи, говорити з такими військами в день їх приїзду на київській залізничній стації. Вони одверто заявляли, що приїхали “розігнати буржуазну Центральну Раду” і встановити “власть советов”. На спростовання, що в Українській Центральній Раді велика більшість соціалістів, відповідали глузуванням і злобною лайкою. Не розпустити таких “українських військ” було б безглуздя і злочинством.

Розпускала теж Центральна Рада війська, що формувалися різними особами в своїх особистих цілях, бо вони вносили тільки анархію. Отже: “розпускала” й “розганяла” тільки те, що не було жадною українською боевою силою, а огнищем московсько-большевицької та анархо-отаманської пропаганди

проти української держави, яку творила Українська Центральна Рада. Робила це вона не самочинно і не руками політиків, а по вказівкам українських громадських та урядових авторитетів, в першу чергу Українського Генерального Військового Комітету та військового генерального секретаріату, і руками тих самих фахівців.

Треба не забувати, що створити боєздатні військові частини в час загальної деморалізації всіх військ, втоми всього населення, невисокої національної свідомости широких народніх мас, завзятої антиукраїнської пропаганди противників, невиразного розмежування “наших” від “чужих”, масового перемішання чесних громадян-революціонерів з бродягами, злодюгами, лайдаками й провокаторами, які пролазили в усі громадсько-революційні органи влади; під невпинним переважаючим натиском збройної сили противника — було не легко. Досить згадати, що московські большевики не лише прислали на Україну спеціально виготовлені ними “українські війська” (про що тепер одверто признаються в своїх споминах), а й мали по всій Україні та в самому Києві серед різних військ сітку своїх прихильників. Головне ж, що міське громадянство на Україні, переважно московське та жидівське, всіми способами перешкоджало формації українських військ і деморалізувало вже сформовані, щоб вони не воювали з “русскими братами”.

Дорікають ще Українській Центральній Раді за неувагу до “Вільного Козацтва”. Для політично грамотної людини вже тоді було ясно, що “Вільне Козацтво” демагогічно використовувалося певною політичною групою людей для захисту не державно-національних, а класових інтересів. Великі землевласники й інші праві елементи вже тоді мріяли про скинення Української Центральної Ради за допомогою “Вільного Козацтва”, щоб утворити владу, подібну до тієї, яку пізніше вони створили за допомогою німецького війська.

Нема на світі влади, яка би помагала організуватись силам, що хочуть її скинути. Навряд чи найшлася би й інша українська влада, яка би помагала організуватись силам, провідники яких мріяли про знищення української державности ради заведення “малоросійської”.

З наведеного ясно, що Українська Центральна Рада не перешкоджала творенню української армії, а сама її творила. Розпускала ж тільки те, що під покривкою українського но-

сило в собі протиукраїнський, ворожий до української держави зміст. І за це її не осуджувати, а хвалити треба.

Соціалісти й армія

Так само злісно-брехливим єсть твердження, буцим то соціалісти виступали проти творення української армії, української збройної сили. Ніхто з соціалістів не відкидав потреби української організованої збройної сили. Було лише розходження деякої меншої частини соціалістів з більшістю та з іншим громадянством в поглядах на спосіб формування збройної сили. Меншість гадала, що найкращою формою гуртування української збройної сили є озброєння всього народу, створення всенародньої міліції. До цієї пори не доведено хибності цієї думки.

Фактом є, що частина українського народу, яка в той чи інший спосіб дохопила до зброї, виужила її цілком доцільно, як в часи німецької окупації, так і після розгрому української армії більшовиками для повстань проти останніх. А як би то весь український народ був озброєний як слід. Більшість соціалістів, як і інші групи, стали однак на необхідності формування української збройної сили способом створення регулярної армії. І прихильники міліції цьому не перешкоджали, хоч уважали цей спосіб не вистачаючим. Розходження прихильників міліції з прихильниками армії в поглядах на певні організаційні військові справи не можна уважати перешкоджанням творенню війська, бо й серед самих прихильників армії були розходження в поглядах на різні способи її.

Фактом є, що серед організаторів українського війська бачимо якраз соціалістів. Ми вже згадували, що основоположниками “Українського Військового Товариства ім. П. Полуботка” поруч з Міхновським були й соціалісти-революціонери. В Генеральному Військовому Комітеті на 7 не-соціалістів (полк. В. Павленко, ген. М. Іванов, військовий урядовець І. Крупчинський, полк. Капкан, підпоручник М. Міхновський, вояк С. Граждан, підполк. В. Поплавко) було 11 соціалістів (соціалісти-революціонери: підполк. О. Пилькевич, прапорщик М. Полоз, матрос С. Письменний, підпоручник А. Чернявський, вояк Д. Ровинський, прапорщик О. Певний, прапорщик Потішко; соціал-демократи: військовий урядовець С. Петлюра, письменник В. Винниченко; соціалісти-федералісти: прапорщик Ф. Селецький; соціалісти-самостійники: лікар І. Луцен-

ко). Головою Всеукраїнської Ради Військових Депутатів був соціаліст-революціонер Березняк (помер у большевицькій в'язниці), а секретарем — соціаліст-революціонер І. Іванів (розстріляний денікінцями). Головою Совету Салдатських Депутатів Київської Округи був соціаліст-революціонер Н. Григорійв, а членами президії — соціалісти-революціонери Піскун та Перепадя й соціал-демократ Прокопенко. Начальником Штабу в час повстання проти Тимчасового Уряду був соціаліст-революціонер Шинкар; командантом Студентського Куріня, що поляг під Крутами — соціаліст-революціонер О. Попович; та й увесь Студентський Курінь у більшості складався з соціалістів.

Коли би соціалісти ставилися негативно до організації українського війська, то для чого би їх обірали на провідні місця в організаціях, що гуртували військо?

Соціалісти й будівання держави

Не менш злочинно-брехливим є твердження, буцім то українські соціалісти руйнували українську державу.

Факт, що якраз Українська Центральна Рада, переповнена соціалістами, переважно соціалістами-революціонерами, створила самостійну Українську Народню Республіку. Факт, що й по цей бік Збруча “перший з українських послів в австрійському парламенті заговорив у самостійницькому дусі 11 жовтня 1916 року соціал-демократичний посол Семен Вітик”, а не “фахові політики” (“Час”, 12 листопада 1933). Факт, що змагання до самостійности йшли під натиском соціалістів.

Несоціалістичні партії, окрім деяких осіб, як Міхновський, тяглися позаду: боялися. Найрадикальніші вимоги ставили й переводили соціалісти-революціонери. Вони ж згуртували українське селянство в “Селянську Спілку”, що поруч з військовими зїздами була реальною силою, на яку опіралися всі вимоги й революційні кроки Української Центральної Ради. Під проводом українських соціалістів-революціонерів українські селяни розбивали всі зусилля Тимчасового Уряду, а потім почасті й большевицького, повалити українську державу. Досить згадати, як на їх заклик делегати “Селянської Спілки”, прибувши на краєвий зїзд “Советов”, скликаний “русскою демократією” (переважно большевицькою фракцією), 6 травня, з метою підорвати авторитет Української Центральної Ради, одкинули всі московські резолюції, а перевели українські, що стали початком творення української самостійности.

Варто згадати, як на заклик соціалістів-революціонерів делегати тієї ж “Селянської Спілки” прибули на другий краєвий зїзд “Советов”, скликаний уже самими більшовиками на 17 грудня з метою скинути Українську Центральну Раду й оповістити “власть советов”, як ті селяни більшістю поверх 2000 голосів одкинули всі вимоги більшовиків (в кількості лише яких 60-70 чоловік) та ухвалили відповісти на оповіщення совітською Московщиною війни Україні збройною боротьбою за незалежність Української Республіки.

Це не випадок, що начальником штабу українських революційних військ під час повстання проти Тимчасового Уряду був соціаліст-революціонер Шинкар. Не випадок і те, що владу на Україні після розбиття російських урядових військ прийняв від Комісара Тимчасового Уряду соціаліст-революціонер Н. Григорійв. Не випадок також і те, що збройну боротьбу проти совітської Московщини прийняв і самостійність України оповістив якраз соціалістичний уряд з перевагою соціалістів-революціонерів. Ніхто не перешкоджав іншим партіям боротися за самостійність України, а проте в рішучу хвилю “принципійальні розходження в поглядах на соціальні питання” не дали їм змоги стати поруч з соціалістами-революціонерами для захисту батьківщини. Групові соціально-економічні інтереси мали для них більше значіння, ніж доля національної держави. Таким чином соціалісти-революціонери, захистники класових інтересів працюючого люду, виявили більше національно-державної мудрости і відваги, ніж ті, що завше хвастаються своїм безкласовим патріотизмом. В час смертельної небезпеки українській національній державі їх на передових позиціях не було. Бо... “розходження в соціальних питаннях” перешкодили. Патріоти!

Не випадок також і те, що в перший бій з совітською Московщиною під Крутами, поки стягалися регулярні війська і військові фаховці сперечалися, кому над чим командувати, кому куди йти, кинувся добровольчий студентський курінь, складений переважно з соціалістів, серед яких більшість була соціалісти-революціонери. Курінь, який мав своїм завданням охорону Центральної Ради і вимуштрований був її командантом соціалістом-революціонером штабс-капітаном Ганом, одноруким інвалідом, та мав своїм командантом соціаліста-революціонера О. Поповича.

Коли до цього додати, що й повстання проти німецької

окупації та фіктивного “протофісовського” гетьмана організували переважно соціалісти-революціонери, що вони перші прибули на поміч Січовим Стрільцям у Білій Церкві (Н. Григорій, М. Тимченко та інші), що злуку України ухвалив Трудовий Конгрес, складений у більшості з соціалістів-революціонерів, що в дальнішій боротьбі з московськими більшовиками найбільші селянські повстання проти останніх та найрішучіший опір проти всяких орієнтацій на чужі сили організували соціалісти-революціонери та інші соціалісти, то яким стає, хто творив українську державу.

Факт, що доки провід в українському рухові вели соціалісти, доки вони стояли при владі, доти була українська держава.

З того ж часу, як протисоціалістичні сили усунули соціалістів від влади, українська державотворча праця занепала, зійшла на манівці й закінчилася повним розгромом української держави.

Чому так сталося?

Тому, що українська нація на 96% складається з працюючих, бідних, голодних. Вона потребує волі не лише політичної, а й соціально-економічної. Потребувала й потребує соціальної революції, яка би одібрала господарські добра та підстави до їх розмноження з чужих рук, що відняли їх від українського народу, й повернула виголоднілому, вистражданому, випрацьованому, виснаженому народові. Це намагалися зробити соціалісти. До цього вони закликали український народ. Тому соціалісти, особливо соціалісти-революціонери найбільше привабили народні маси, бо найповніше відбили волю, змагання, бажання й потреби більшості української політично та соціально-економічно поневоленої, ограбованої й визискуваної нації. За соціалістами пішла більшість української працюючої нації, бо бачила, що вони найкраще відчують її потреби. І тому під проводом соціалістів утворився в Українській Центральній Раді єдиний національний революційно-визвольний фронт, який створив українську державу, що забезпечувала українському народові не лише політичну, а й соціально-економічну волю.

І доки той єдиний український державно-національний і соціально-економічний фронт в Українській Центральній Раді під проводом соціалістів існував, доти український визвольний рух здобував.

З того ж часу, як під натиском московської комуністичної зброї, з одного боку, та облесливих обіцянок московської, німецької, польської й іншої міжнародньої буржуазії, з другого, деякі українські слабодухи, зневірені у власних силах українського народу, почали відпадати від того єдиного фронту й шукати собі (а не всій нації) порятунку у сусід (“незалежники” соціал-демократи та “боротьбисти” соціал-революціонери і українські комуністи “укаписти” на службі московським комуністам, де й загинули; “хлібороби” й інші праві елементи — в спілці з московськими чорносотенцями, а ліберальні “радикальні демократи” — в спілці з міжнародньою та особливо польською буржуазією), — з того часу єдиний український державно-національний і соціально-економічний фронт з єдиною українською ідеологією на підставі українських інтересів ослаб і розпався. З того часу він уже нічого не здобував, а лише втрачав. Слабодухи не лише сами забули про українські інтереси, а й протоптали на Україну стежку чужим ідеологіям, витвореним на засадах чужих інтересів, які відтягли значну кількість українських сил на сторону: до червоної й чорної Москви, буржуазної Польщі і т. п. Український фронт, створений соціалістами в Українській Центральній Раді, обезсилив.

З наведеного ясно, що не соціалісти руйнували українську державу та створений ними єдиний державно-національний і соціально-економічний фронт, який ту державу збудував, а слабодухи, як серед соціалістів, так і більше серед не-соціалістів. Правдивіше: зробили це московські комуністи з своїми українськими прихильниками та московські, польські й українські реакціонери й ліберали.

Фактом є, що проти української соціалістичної влади, яка оповістила самостійність української держави, вислала свої війська московська совітська влада, на поміч якій на Україні стали, з одного боку, московські та жидівські робітники, а з другого — українські “незалежники” (Нероновичі, Прокопенки) та “боротьбисти” (Михайличенки, Бачинські, Сіверо-Одоевські), що підготовляли внутрішній переворот в Українській Центральній Раді.

Після усунення московсько-большевицького війська з України Українську Народню Республіку знищили за допомогою німецького війська та московських реакціонерів реакціонери українські. Під іменем “української держави” укра-

їнські реакціонери в спілці з московськими та німецькими створили “малоросійську базу для відновлення єдиної неділимної Росії”. На відновлену соціялістами Українську Народню Республіку, до якої прилучилася й Західна Українська Народня Республіка, знов напали московські большевики. Саме в той час, коли соціялістичний уряд Української Народньої Республіки, послідовно підтримуваний лише Січовими Стрільцями, напружував усі зусилля для відбиття московської навали, несоціялістичні партії й групи, захищаючи інтереси не всієї нації, а лише гурткові, використовували тяжке становище українського соціялістичного уряду й намагалися повалити його та встановити свій партійний уряд. В той час, як московські большевики били з гармат на Київ, українські несоціялісти натискали на Січових Стрільців, щоб зробили державний переворот: усунули соціялістів і перемінили соціяльно-економічну політику на користь невеликої групи українських поміщиків. Соціялістичний уряд, замість присвячувати всю свою увагу обороні України від московської навали, мусів витратити час і зусилля на вговкування шлункових патріотів.

Не закріпившись коло Січових Стрільців, які мали досить хоч і молодих але чутливих сил, щоб зрозуміти, що всякий переворот у той час був би на користь тільки ворогам української держави, — несоціялістичні патріоти кинулися за підмогою до московської чорної сотні та міжнародньої буржуазії в Одесі. В українському рухові настала рішуча криза. Народні маси, насторожені большевицькою навалою та пропагандою, захиталися в своїй довірі до українського проводу. Московсько-большевицькі успіхи, звірства, стома в боротьбі, відсутність ясних перспектив і самостійного сталого світогляду у великої кількості тогочасної української інтелігенції, недовлатки української армії й політики, нездібність до витревалости, легковажна метушня від принципу до принципу, наївна віра в антантські тенки та “осліплюючі машини” — посягли реакцію. Використовуючи її, несоціялісти за допомогою “Одеси” викинули з Директорії Винниченка й усунули соціялістичний уряд. Петлюра залишився тільки тому, що зрікся соціялізму. Настало повне розбиття дотогочасного єдиного українського національно-державного і соціяльно-економічного фронту, що склався з перших днів революції під проводом соціялістів і створив українську державу. Народні маси, налякані переговорами в Одесі з московською й світовою реак-

цією, одвернулися від українського державного осередку або зашилися в “нейтралітет”. Соціялісти опинилися “безробітними”, а новий несоціялістичний уряд не спромігся виявити будь яких державотворчих здібностей. Для большевиків настала “лахва”. Бреши, скільки влізе, про контрреволюційність всього українського руху, бо ніхто не може цього збити.

Соціялісти були “без права слова”, а уряд український будував усю свою визвольну програму на безглуздій вірі в поміч московської та міжнародньої реакції. В наслідку поразка за поразкою. Большевики били, а реакція тішилася, що “сеператистів” нищиться. Цілі військові відділи, деморалізовані поразками, недостакою зброї, харчів, одежі, боячись опиниться знярядям в руках реакції для відновлення старого московського режиму, обдурені привабливими демагогічними большевицькими гаслами про створення Української Соціялістичної Совітської Республіки з Катеринославською радою українських народніх комісарів на чолі, покидали активну боротьбу.

А зате такі “фахові” не-“придніпрянські” політики, як др. Назарук, займаючи посаду міністра преси й пропаганди в українському уряді, ширили думку про необхідність порозуміння з большевиками. Січові Стрільці, яких ніхто ніколи не запідозривав у захопленні соціялізмом і яким ніхто ніколи не відмовляв у щирому патріотизмі та національній свідомості, докотившись до Проскурова й відчувши на своїх плечах, що розрив єдиного національного фронту відірвав їх від народу, а новий несоціялістичний уряд не виявив жадних здібностей до організації оборони української державности, зажадали від Директорії зміни політики вліво, навіть до заведення рад, та повороту соціялістичного уряду.

Соціялісти, повернувшись до влади, дійсно спинили деморалізацію й організували успішний протинаступ української армії на большевиків. Що ж зробили несоціялісти, щоб помогти захистові української держави від чужинецької навали? Ударили в спину: підняли повстання під проводом Оскілка. Змусили знов соціялістичний уряд замість направляти всі зусилля на зовнішню боротьбу, відтягати увагу й частину сил для наведення порядку в запіллї. Тим часом московська армія передихнула й так ударила на українську, що остання мусіла відступити аж в Галичину.

Не зважаючи на це соціялістичний уряд навязав звязки з

запіллям большевиків і то саме з соціялістами та селянами, що під їх проводом підняли повстання проти большевиків. Це дало змогу соціялістичній владі розвинути новий наступ на большевиків саме в той час, як галицька армія під натиском свіжих польських сил, що прибули під проводом Галлера з Франції, мусіла відступити в напрямку до кордонів Румунії. В цей час несоціялісти знов ударили в спину повстанням полковника Болбочана. Кому і для чого воно було потрібне? Що злого зробив український соціялістичний уряд, розбиваючи московську армію на Україні? Чому його підпірали галицькі Січові Стрільці, а валили дніпрянські землевласники?

З наведеного ясно, хто валив українську державу. Українські соціялісти ні разу не піднімали збройного повстання проти жадного українського хоч би й несоціялістичного уряду, коли він вів збройну боротьбу з зовнішніми ворогами України. Соціялісти підняли повстання проти гетьманського уряду, тільки тоді, коли він виразно виявився не-українським, а московським, і то в час, коли він не воював ні з ким за інтереси української держави. Не-соціялісти ж кілька разів повставали проти українського соціялістичного уряду саме в той час, як він збройно боронив самостійність української держави.

З цього ясно, хто будував, а хто руйнував українську державу. Коли би соціялісти її руйнували, то Січові Стрільці з ними не йшли б.

При кому українська держава впала? При соціялістах чи не-соціялістах? Факт, що при останніх. Усунувши соціялістів, перетягнувши на свій бік С. Петлюру, не-соціялісти вкупі з ним знищили демократичні засади державного будівництва і через те цілком одірвалися від народу. Це змусило їх шукати підмоги збоку і платити за неї дорогою ціною зречення великих просторів українських земель. Та й це їм не допомгло.

Не забуваймо, що соціялісти, а особливо соціялісти-революціонери були й до цієї пори залишилися рішучими противниками зречення будь яких українських земель на користь сусідів за їх немов би поміч українському державному будівництву, тоді як навіть деякі не-“придніпрянські” “фахові політики” устами С. Барана на нараді партій в Кам'янці з приводу умови С. Петлюри з Варшавою висловилися за згоду, тобто: за зречення Галичини, Волині й інших українських земель. (Дивись протоколи Кам'янецької наради А. Левицького з представниками українських партій в квітні 1920 р.)

Не забуваймо й того факту, що соціялісти Наддніпрянщини розпочали збройну боротьбу за самостійну українську державність значно раніше, ніж “вишколені політики” з другого боку Збруча. Тільки молодь подекуди псувала “єдність одної політичної провідної думки” “вишколеного громадянства”.

Не можна також проминути й того, що не-соціялісти в Галичині, розпочавши боротьбу з противником значно меншим і слабше організованим, ніж Московщина, що мав меншу армію, складаючись з самих “фахових політиків”, обєднаних “одною провідною головною політичною думкою”, без “предовгих нарад” і забобонів про демократію, оповістивши диктатуру раніш Мусоліні, — все ж таки раніш підлягли противникові, ніж соціялісти Наддніпрянщини.

Чотирнацять літ минуло з того часу, як український рух зійшов з шляху, накресленого соціялістами. Пішов під проводом не-соціялістів. І що ж за той час здобуто? Що дали “орієнтації”?

Навіть на еміграції соціялісти виявили себе здібнішими до організації й боротьби. Хто створив Соціологічний Інститут у Відні? Соціялісти-революціонери під проводом М. Грушевського. Хто створив Господарську Академію в Подєбрадах, Педагогічний Інститут в Празі, Соціологічний Інститут, гімназію, низку кооперативних курсів, видавництво наукових книжок, Національний Музей, Архів і т. п., в ЧСР? Соціялісти-революціонери під проводом М. Шаповала. Того самого, якого не-соціялістична влада не-“придніпрянських братів” вигнала з рідної галицької держави.

Лише в слід за соціялістами та по їх взірцях взялися за працю не-соціялісти й потворили наукові інститути в Берліні та Варшаві.

Не хочемо цим сказати, що ніхто, окрім соціялістів, не виявив належних здібностей і змагань. Хочемо тільки підкреслити, що погляд, який пропагується деякими “фаховими політиками” не-“придніпрянських братів”, буцім то “придніпрянці” не виявили державно-творчих здібностей, а соціялісти “зруйнували українську державу”, занадто наївний, брехливий і шкідливий. Вигаданий він з певною злісною гуртково-політичною метою, вигаданий українською реакцією з обох боків Збруча.

І наддніпрянці і соціялісти не руйнували, а будували укра-

їнську державу своєю власною кровю. Після усунення соціалістів від проводу українським рухом, нічого не здобуто, а тільки втрачено. Навіть той кооперативний рух в Галичині, який в останні часи являється єдиним світлим проявом української живучости, в більшості завдячує своє існування тим соціялістам, що на еміграції витворили для бувших вояків низку кооперативних курсів, та тим соціялістам, що щиро взяли за організацію села.

Соціялізм в українському рухові не випадковість, а неминучість. Соціялістична ідеологія не штучна вигадка, а натуральний вияв дійсних та неминучих потреб української поневоленої, ограбованої нації, що для своєї самостійности потребує не лише політичної волі, а й господарських скарбів та соціальної рівноправности.

Українська держава впала не в наслідок нездібности “придніпрянців” та “руїництва соціялістів”. Причини тому інші.

Франція з соціялістами й “предовгими нарадами” перемогла Німеччину. Чому? Німеччина ж не Україна. Соціялісти в ній жадної ролі не грали. Всім розпоряджав цісар, славні генерали та всякі не-соціялісти. Суспільство політично було сконсолідоване. Ніхто не смів пікнути проти волі цісаря й генералів. Навіть соціялісти голосували за військові кредити. Військо було велике й добре. Не нахватане, як в українців, а вишколене добрими фаховими старшинами. Було й багато зброї й військових припасів, та й досить грошей на ведення війни. Не то, що українські “санкюлоти”. А про те Німеччина впала. Чому? Партії розбили? Соціялісти зруйнували? Ні! Так склалося реальне відношення фізичних і моральних сил, що Німеччина не спромоглася перебороти своїх противників, хоч мала для того значно більше сил, ніж Україна для своєї боротьби. Ніякий сучок брата їй не зашкодив, а проте впала.

Таксамо, що причини нашої поразки мусимо шукати не в легендах, не в приємному скиданню вини на брата, а в неприємному установленню дійсних фактів, які до того довели. Політична несконсолідованість, безперечно, свій негативний вплив зробила. Відограла ролю й мала політична підготовка українського суспільства. Але рішаючим було не це. До поразки довели інші, серйозніші причини.

Причини нашої поразки

Що ж саме повалило українську державу? В той час, як устоялася Польща, Литва, Латвія, Естонія й Фінляндія.

Коли соціалістичний уряд Української Народньої Республіки одкинув ультиматум московських народніх комісарів і прийняв оповіщену ними війну Україні; коли в час найбільшої небезпеки, поки стягалися регулярні військові сили, соціалістична молодь студентського курія понесла в оборону батьківщини свої голови під Крути, — я, як голова Ради Військових Депутатів Київської Округи, звернувся до тодішнього головнокомандуючого українськими військовими силами полковника Капкана і начальника його штабу полковника Хилобоченка з запитом, як вони оцінюють ситуацію й перспективи розпочатої війни.

Полковник Хилобоченко відповів: “Ми, вояки й українські патріоти, зробимо все, і голови для того покладемо, щоб затримати ворога найдовше, аби політики мали змогу залагодити справу своїми способами. На збройну однак перемогу в остаточному висліді жадних надій немає. Може ми ще настягаємо досить живої сили, але встояти проти московської навали без жадного заводу зброї, пороху й амуніції на Україні не можливо. Шостівський пороховий завод в рахунок брати не можна, бо він в кількох кілометрах від кордону і, можливо, вже в руках противника. Вистріляємо, попсуємо, розгубимо те, що залишилося від світової війни в складах на Україні, і нас заберуть голими руками.”

Капкан підтвердив сумний прогноз, підкреслюючи, що збройна боротьба мусить мати лише демонстративне значіння. Так воно й сталося. Воювали, змагалися, поки вистріляли запаси набоїв.

Нехай чесні вояки з обох боків Збруча скажуть, чому врешті одні пішли шукати порятунку в угоді з москалями (спершу з Денікіном, а потім з большевиками), а другі з поляками? По скільки набоїв мали козаки в останніх боях? Чому не було більше? Нехай пригадають, чому галицька армія відступила вперше аж до кордонів Румунії, а здобувши набоїв погнала противника назад. Нехай пригадають, як в Кам'янці 1919 року обидва штаби — придніпрянський і галицький — уживали всіх зусиль, щоби дістати через Румунію хоч 5 мільйонів рушничних набоїв, а не дістали й двох. А гармати, кулемети, літаки були? А коні? Одежа?

При найбільшій політичній консолідації виграти війну на три фронти без набоїв не можливо. Це треба раз назавше признати й не кивати на братній сучок в оці.

Дехто дорікає, що соціалістична влада не подбала про збереження тих запасів зброї, які залишилися на Україні від світової війни, а роздавала її навіть чехословакам. Чехословакам дано ту зброю, яку вони вже мали в руках або приобіцяну від Російського Тимчасового Уряду; в той час, коли запасів на Україні було досить (1917 рік) і Україна війни з Московщиною та Польщею не провадила. Головне ж те, що в час українсько-московської та українсько-польської війни армії пересувалися з місця на місце; не маючи ж змоги забирати всі свої запаси, винищували їх або залишали противникові. Тому врешті дійшло до того, що українці воювали лише тим, що відбивали від противників. Противники ж мали постання з своїх заводів або від своїх союзників.

Без складів військового матеріалу, що залишилися на Україні від світової війни, кінець прийшов би значно раніш. Тільки велика кількість тих запасів дала змогу тягнути нерівний бій протягом трьох років.

Брак набоїв та зброї через відсутність на Україні заводів військового виробництва — головна причина української поразки.

Брак набоїв та зброї зробив нашу армію небоєздатною і примусив її капітулювати або уступити з поля бою.

Чому загинула в Базарі експедиція “безумства сміливих”? Бо не мала зброї. Її взяли голими руками.

Питання про заводи зброї на Україні — головне питання українського визволення. Доки на Україні не буде власних заводів зброї, пороху й набоїв, доти вона буде несамостійною. Розстрілявши запаси, захоплені в противника, змушена буде підлягти йому або тому, хто ті запаси їй поповнить.

Відсутність власних заводів зброї й амуніції на Україні — головна причина, чому ми не вдержали своєї держави.

Другою причиною є ключеве положення України, її комунікаційні можливості та природні скарби. Хто володіє Україною, той володіє всім сходом Європи. Ні Фінляндія, ні Латвія, ні Естонія, ні Литва, ні навіть Польща не мають такого значіння для Московщини, як Україна. Без них усіх Московщина залишається на становищу великої держави. Без одної України — втрачає його. Україна — база московської могутності. Без неї Московщина губиться в закутку, як другорядна держава. Помимо того, природні скарби України є головними джерелами господарського визиску для підтримки економічної

могутности Московщини. Тому на Україну було кинуте всі московські сили, щоб не випустити її з московських рук.

Третя причина: Українські змагання до самостійности не викликали й не викликають в жадної іншої держави співчуття, бо загрожують їм появою нового конкурента. Українська самостійність не можлива без розвитку власної індустрії, а це як раз те, чого бояться всі існуючі держави. Франція помогла Польщі з неминучости. Україні помагати такої потреби вже немає. Англія помогла іншим балтійським народам усамостійнитися від Московщини, бо це їй нічим не загрозувало. Самостійність балтійських держав фіктивна. Вони в руках опікуна; не мають сили вести самостійну політику. Тому безпечно. Україна ж має всі дані вести дійсно самостійну політику. Тому помагати їй усамостійненню не вигідно, не безпечно. Через те Україні ніхто не помагав і не буде помагати.

Четверта причина: Армія наша в наслідок чисто об'єктивних причин не встигла сконсолідуватись. Властиво до самого кінця існувало дві цілком окремих і самостійних армії, які не мали між собою навіть такого контакту, який існував серед різних політичних напрямків. До того ж обидві були молоді, зелені, складені нашвидку, не злютовані традицією, без належно вишколеного старшинства. Коли в політиці не бракувало “зелених політиків”, то ще більше було в армії “зелених старшин”, з яких кожен хотів бути “самостійним отаманом”. Доводилося на провідні місця садити чужих фаховців. А “де хазяїн не ходить, там нива не родить.” “Чужим волом не наробишся.” Свої старшини витворювали “отаманію”, а чужі “фаховці” — недбальство, хаос. Роздвоєння ж головної команди підрізувало не лише боездатність українських армій, а й моральну єдність українського руху.

Пята: Кількісна й технічна перевага противників, одночасовий бій на кілька фронтів та невігода нашого положення в замкнутому кільці серед кількох противників.

Шеста: Відсутність в українського суспільства грошей та інших скарбів, необхідних для ведення війни.

Сема: Переповнення нашого суспільства елементами, спорідненими з противниками біологічно, господарськи, культурно й політично.

Восьма: Слаба національна свідомість українських широких мас, особливо на Придніпрянщині. Цілком безглуздим є твердження, буцім то український народ на Придніпрянщині

рвався до самостійности, а соціялісти перешкождали тому. Навпаки: всі прояви народу були інспіровані інтелігенцією, переважно соціялістичною. Всі військові, селянські, робітничі й інші зїзди скликалися соціялістами. Зїзди виявляли те, що їм наперед вияснявалося соціялістами. Резолюції зїздів складалися соціялістами. Не народ пхав соціялістів, а соціялісти тягли за собою народ. Та й ніде так немає, щоб народ керував інтелігенцією, а українська інтелігенція в більшості була соціялістичною, бо цього вимагала соціяльна структура української нації та її політичне й соціяльно-економічне пригноблення.

Дев'ята: Невеликі, молоді й німецькі політичні організації та політична "отаманія".

Десята: Молодість і нескристалізованість українського політичного світогляду взагалі, як на Придніпрянщині, так і на інших українських землях.

Одинацята: Відсутність громадського досвіду, особливо в державному будівництві, як серед мас, так і серед інтелігенції не лише Придніпрянщини, а й інших українських земель.

Дванацята: Відчуженість значної кількості української інтелігенції від мас, її консервативність, буржуазність і нерозуміння національних інтересів, що витворилися історичною долею та соціяльною структурою української нації.

Тринацята: Територіяльні антагонізми, особливо по лінії Збруча, як сумна спадщина двох протилежних чужих культурно-господарсько-політичних впливів.

Чотирнацята: Гурткові й особисті антагонізми, підогріті революційною добою.

П'ятнацята: Необізнаність учасників українського державного будівництва між собою, що сприяло поширенню серед них ворожих провокацій. І т. д.

Все це необхідно виразно виявити, щоб зрозуміти, чому ми не могли вдержати своєї держави. Жадні спекулятивні політичні вигадки й самообман не допоможуть нам уникнути в майбутньому того, що перешкодило нам втримати свою державу. Тільки чесний аналіз допоможе усунути перешкоди.

Великий час і велике діло вимагають великого напруження й широкого розуміння подій, а не легковажного цвірінкання самозакоханих горобців про братній сучок. Брехнею української держави ніхто не збудує!